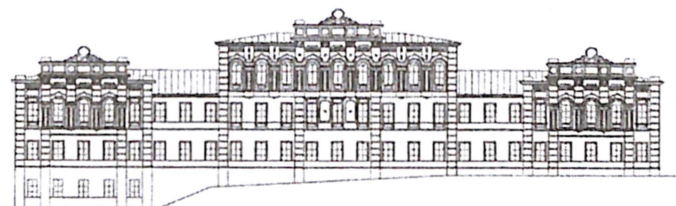

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

Вісник

Харківської державної
академії культури

Збірник наукових праць

Випуск 9

Харків – ХДАК
2002

УДК 784.087.68(477).071.2“19”

В.І. ІРХА

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ

Розглядається творчий та педагогічний шлях видатного музиканта і диригента Є.І. Мариківського.

Були люди, доля яких у мистецтві складалася особливо щасливо. Загальне визнання, слава приходили і стали їхніми супутниками упродовж тривалих років. Тільки близькі друзі, співробітники знали, що за всім цим – титанічна, виснажена праця, служіння мистецтву до останку. До таких людей належав відомий в Україні корифей хорового мистецтва, всебічно освічений музикант і талановитий диригент Євмен Іванович Мариківський.

Народився Євмен Іванович на Поділлі (1899 – 1986 рр.), в яблуневому краю на Вінничині, яка дала світові не одного видатного діяча, серед них ім'я композитора М.Д. Леонтовича, видатного хормейстера П.І. Муравського, світового значення хірурга І. Пірогова та ін.

Від діда-прадіда у родині Мариківських любили пісню. І та щира любов заповідалася від роду до роду. Батько і мати також добре володіли голосом, підтримували родинну традицію, запевняючи мовчазних сусідів, що без пісні душа глухою стає.

Є.І. Мариківський навчався музиці в духовному училищі у класі видатного українського композитора і диригента К.Г. Стеценка і професора К.К. Пігрова.

«К.Г. Стеценко, – загадує Євмен Іванович, – прищепив мені любов до хорового співу, відіграв рішучу роль у формуванні мене як музиканта». Він створив в училищі чудовий хор, який виконував складні хорові концерти Д. Бортнінського, О. Архангельського, С. Дегтярьова та інших композиторів. Характерно, що до репертуару входили обробки М. Лисенка, твори самого К. Стеценка, а також російські й українські народні пісні.

Міцні знання, любов до музики, зокрема хорового співу, допомогли йому по закінченні училища стати народним учителем і керівником дитячих хорів на Вінничині.

У 1925 р. Є.І. Мариківський вступив на хорове відділення Київського музично-драматичного інституту ім. М.В. Лисенка (згодом консерваторія та Національна музична академія ім. П.І. Чайковського), де навчався у М. Вериківського, Л. Ревуцької, П. Козицького.

Після закінчення інституту організував у м. Суми хор «Сурма» (Сумський революційно-мистецький ансамбль), який успішно виступав на Всеукраїнській олімпіаді в 1931 р., де посів перше місце серед периферійних хорів. «Сурма» виконував такі складні твори, як «Хустина» Д. Ревуцького, «Дивний флот» та «Нова Атлантида» П. Козицького, твори М. Леонтовича, М. Лисенка, К. Стеценка, П. Толстякова, О. Гречанинова, Й. Гайдна та інших композиторів. Силами капели здійснено постановку в концертному виконанні разом із читцем опери М. Глинки

«Руслан і Людмила», а також – фрагмент з опери Р. Вагнера «Нюрнберзькі майстерзінгери». У 1933 р. Є.І. Мариківського запросили на роботу в Донецький оперний театр, а згодом (під час Великої Вітчизняної війни) працював головним хормейстером Гурківського та Київського оперних театрів. У Гурківському театрі було створено багато оперних прем'єр, серед яких «Борис Годунов» М. Мусоргського, «Пікова дама» П. Чайковського, «Кармен» Ж. Бізе, «Травиатта», «Отелло» Дж. Верді, «Царская невеста» М. Римського-Корсакова та інших разом із всесвітньо відомий Борисом Покровським, який (пізніше) більше 30 років працював головним режисером Великого театру.

У 1946 р. Євмена Івановича запросили на роботу головним хормейстером Харківського театру опери та балету де поряд із видатними диригентами, режисерами, хореографами, художниками, співаками, артистами балету працювали такі відомі хормейстери: В. Шток, П. Толстяков, А. Капульський, М. Тараканов, А. Попов, Ф. Долгова. Разом із диригентами В. Пірадовим, І. Заком, П. Славінським, І. Штейманом, М. Баленком він здійснив постановку спектаклів «Мазепа», «Орлеанская дева» П. Чайковського, «Сказка о царе Салтане» М. Римського-Корсакова, «Бал-маскарад» Дж.Верді, «В бурю» Т. Хреннікова, «Богдан Хмельницький» К. Данькевича та ін. У складному механізмі створення оперного спектаклю значення хормейстера досить високе і відповідальне. Він не тільки освоює з хором нотний матеріал, досягає високих художніх результатів, але і контролює під час спектаклю, корегує звучність, диригує закулісним хором.

З 1953-1955 рр. Є.І. Мариківський працював художнім керівником та головним диригентом хорової капели Харківської філармонії. В репертуарі були твори, які подобались слухачам: «Колискова» К. Стеценка, кантата М. Лисенка «Умер поэт», присвячені Т.Г. Шевченкові, хор А. Ревуцького «Ігукайте їх», «Дві берізки» П. Гайдамаки, українські народні пісні в обробці М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, О. Кошиця, В. Ступницького та ін. Капела часто виступала в Будинку офіцерів, сільських районах області. У 1954 р. під час святкування 300-річчя возз'єднання України і Росії капела брала участь у постановці опери К. Данькевича «Богдан Хмельницький» і гастрольях театру в м. Ростові, виступала у Сімферополі, Ялті та інших приморських містах Кримської області.

Працюючи з професійними хорами, Є.І. Мариківський паралельно вів активну педагогічну діяльність, зокрема у Харківській консерваторії та на кафедрі хорового диригування Харківського державного інституту культури (нині Академія культури). Разом з О. Перуновим, О. Польшиним, а згодом з Є. Конопольовою, В. Бриліантом, В. Палкіним, пізніше І. Гулеско та ін. започаткував диригентсько-хорову освіту. Кожний із названих імен зробив свій неоціненний внесок у хорову педагогіку ХДАК. Так Євмен Іванович своїм глибоким знанням і досвідом диригента-практика показав методичну зрілість і вніс багато корисного, викладаючи дві головні дисципліни: диригування та читання хорових партитур.

Будучи людиною надзвичайно цілеспрямованою, до будь-якої справи він ставився серйозно і відповідально. Особливого значення надавав педагогічній роботі, постійному контакті з молоддю, вихованню і формуванню особистості.

Високі моральні якості в роботі зі студентами – принциповість, правдивість, чесність – позитивно впливали на процес виховання. Вражали його витримка і терпіння. Євмен Іванович годинами міг відпрацьовувати ту чи іншу деталь твору зі студентом, не знаючи втоми від занять, завжди добивався потрібного йому результату.

Відомо, що професія хорового диригента за загальним визначенням є однією з найскладніших музичних спеціальностей. Вона багатогранна, потребує від людини, яка присвятила себе їй, цілого комплексу різноманітних духовних, моральних, розумових, фізичних якостей. Є.І. Мариківський неодноразово підкреслював слова відомого хорового діяча і педагога М. Даниліна, «...диригентська спеціальність має свою специфіку і суть її в тому, що кожний диригент повинен бути також і педагогом, оскільки має справу безпосередньо з людьми. «Диригент має справу не з сухим бездушним інструментом, – зауважував він, – а з інструментом особливого складу, найтруднішого типу, найскладнішого характеру».

І цьому інструментові диригент повинен надати єдність мислі, волі, відчуття.

Є.І. Мариківський був дуже вимогливим, творчо активним педагогом – таким хотів бачити нас, своїх учнів. Його самодисципліна підтягувала нас і привчала до старанності щодо виконання своїх обов'язків, і це, безумовно, дало позитивні результати у нашій подальшій творчій і педагогічній діяльності. Особливе значення Євмен Іванович приділяв виконанню домашніх завдань, вмінню студента працювати самостійно, систематично.

Є.І. Мариківського я завжди згадую з відчуттям вдячності. І якщо б мене запитали про найяскравішу подію в моєму житті, не задумуючись, відповів би: роки навчання у класі Є.І. Мариківського, який відкрив мені новий світ, світ високого мистецтва, допоміг пізнати музику і радість творчості.

Коли я вступав до Харківського державного інституту культури, головою приймальної комісії був Євгун Іванович. Перший іспит з диригування пам'ятаю детально, до подробиць.

Більше години перевіряв він мої знання (диригування, сольний спів, гру і спів, партитури): запропонував мені виконати програму по фортепіано, проспівати фугу, змінюючи голоси під час співу, перевіряв знання гармонії, слухові навички (слухання акордів і гармонічних послідовностей). А далі почалися одне за другим питання щодо хорових творів, хорової літератури, історії музики... Такий детальний іспит надав можливість повноцінно виявити музичні здібності абітурієнта.

Чому я з такою повагою і вдячністю згадую вчителя?

Широко освічений музикант, першокласний хоровий диригент, він мав глибокі і багатогранні знання. Неодноразово був свідком, як до нього зверталися викладачі інституту за допомогою вирішити те чи інше питання як з історії виконавства, так і з конкретних творів, особливо щодо українських авторів,

народних пісень, колядок, щедрівок, веснянок. Відповіді завжди були чіткими і вичерпними. «Ходача енциклопедія», – так любовно звали студенти і викладачі Євмена Івановича.

Заняття у класі завжди проходили в атмосфері творчої активності, інтересу. Він ніколи не «давив» на індивідуальність студента, не нав'язував свої інтерпретації, а постійно заохочував самостійні рішення, сприяв творчому мисленню студента, непомітно направляв на рівний шлях до повного розуміння характеру і стилю твору. З кожного заняття ми виносили щось нове, вперше почуте.

Дуже ретельно ставився Євмен Іванович до складання індивідуального робочого плану, зважаючи на вимоги курсу, вивчення способів звуковедення і штрихів, розвиток динамічної гнучкості і т.ін. Зосереджував увагу на тому чи іншому прийомі, необхідному для відпрацювання потрібного навичку, і це було надзвичайно важливо не тільки для майбутньої педагогічної роботи, але й для усвідомленого сприйняття процесу навчання. Твори добирались зі строгим врахуванням і технічних можливостей учня, обов'язково високого художнього рівня, які забезпечували не тільки розвиток необхідних навичок диригування, але й виховання художнього смаку студента.

Вивчення творів розпочинали з теоретичного і методичного обговорення. Ми, студенти, повинні мати глибокі знання епохи, в якій розгорталися події, аналіз опери в цілому, окремих сцен і епізодів. Особлива увага приділялася оркестровим епізодам, структурі твору, точному визначенню окремих частин, побудов, акордам, функціональним зв'язкам, роботі над літературним текстом. І, як завжди, кінцевим результатом було створення єдиного художнього образу. Без повного всебічного оволодіння музичним матеріалом, серйозного літературно-історичного, теоретичного, вокально-хорового та виконавського аналізу, в якому особлива увага приділялась задуму композитора, ідеї твору, стилю, інших компонентів вокально-хорової звучності – про виконання твору в класі за диригентським пультом не могло бути мови.

Основним методом викладання диригування Євмен Іванович вважав послідовний перехід від простого до складного. Для вирішення цієї проблеми технічні прийоми з диригування відпрацьовували на якісному навчальному матеріалі, на найяскравіших, вдало підібраних, типічних прикладах з хорової літератури.

Важливе значення приділялось в класі диригентському апарату і особливо постановці рук.

Руки самого Євмена Івановича (з його досить широкою долонею) співали і говорили все. Надзвичайно пластичні, вони передавали всю досконалість контилени, інших штрихів. Диригував він легко, рухи рук були мінімальними. Амплітуда відповідала динаміці твору. Покази вступу, закінчення – ясні і гострі, жест напружений, чіткий. Він навчав диригувати просто, переконливо, не зловживаючи жестом, щоб не відволікати слухачів від хору, щоб руки не заважали, а допомагали співати хором. Його методичні вказівки в класі відрізнялись

прагненням виховати у майбутнього диригента волю, артистизм, розвинути творчий потенціал студента. Метод так званого «натаскування» за формулою «роби так, як я» був для нього неприйнятним.

Для розвитку кисті давалися вправи, на гручкість – відпрацьовувалися кругові рухи кистю, накреслювалась літера «О», цифра «8», на чіткість відпрацьовувалися гострі рухи кисті, щоб руки відтворювали характер музики, прагнув виховати музиканта-хоровика, здатного мовою диригентського жесту, розкрити художній образ твору і тільки після всеоб'ємного оволодіння прийомами диригування, студенту дозволялось стати перед живим неповторним за багатством барв інструментом, наймення якому – хор.

Є.І. Мариківський був великим знатоком вокальних секретів і хорового виконавства, про це свідчить його діяльність не тільки у чотирьох оперних театрах, професійних хорах, а і багатьох самодіяльних колективах зокрема хоровою капелю студентів Харківського інституту інженерів залізничного транспорту, якій віддав 26 років і добився значних успіхів. Запам'яталось його вміння досягти з хором розкриття змісту, натхненного їх виконання, особливо хорових мініатюр, а капела, які потребували виявлення і виконання деталей, пов'язаних з досягненням гнучкості темпо-ритмічного руху, різноманітних тембрових барв в хорових партіях, широкого діапазону динамічних відтінків, необхідністю подолати труднощі інтонаційного і ансамблевого порядку.

Неможливо забути виконання хором під його керівництвом обробок українських народних пісень М. Леонтовича «Дудурик», «Щедрик», «Преля», «Ой устану я в понеділок», «Літні тони» та ін. Йому, як інтерпретаторові, вдалось знайти надзвичайно переконливі виконавські засоби для розкриття змісту кожного куплета. Кожна пісня з безліччю нюансів, звучала цільно, перетворювалася на маленьку поему. Куплетна форма досить складна в подоланні можливого, одноманітного виконання куплетів для диригента і виконавців, але вона давала особливий простір творчій фантазії Мариківського – диригента.

В репертуарі капели налічувалось понад 50 творів класичної хорової музики, народних пісень. Капела була неодноразовим лауреатом обласних і республіканських фестивалів самодіяльного мистецтва, щорічно гастролювала.

Євмен Іванович надавав велику методичну допомогу керівникам сільських хорових колективів, як консультант Обласного Будинку народної творчості.

Славну сторінку в розвиток українського хорового мистецтва, виховання диригентських кадрів у Харківському державному інституті культури вписав Євмен Іванович, завоювавши глибоку повагу колег, педагогів і вдячність тих, кому випала честь у нього навчатися.

У 1979 р. музична громадськість Харкова урочисто відзначила 80-річчя від дня народження Євмена Івановича Мариківського та 60-річчя його творчої і педагогічної діяльності.

Надійшла до редколегії 18.04.2002 р.